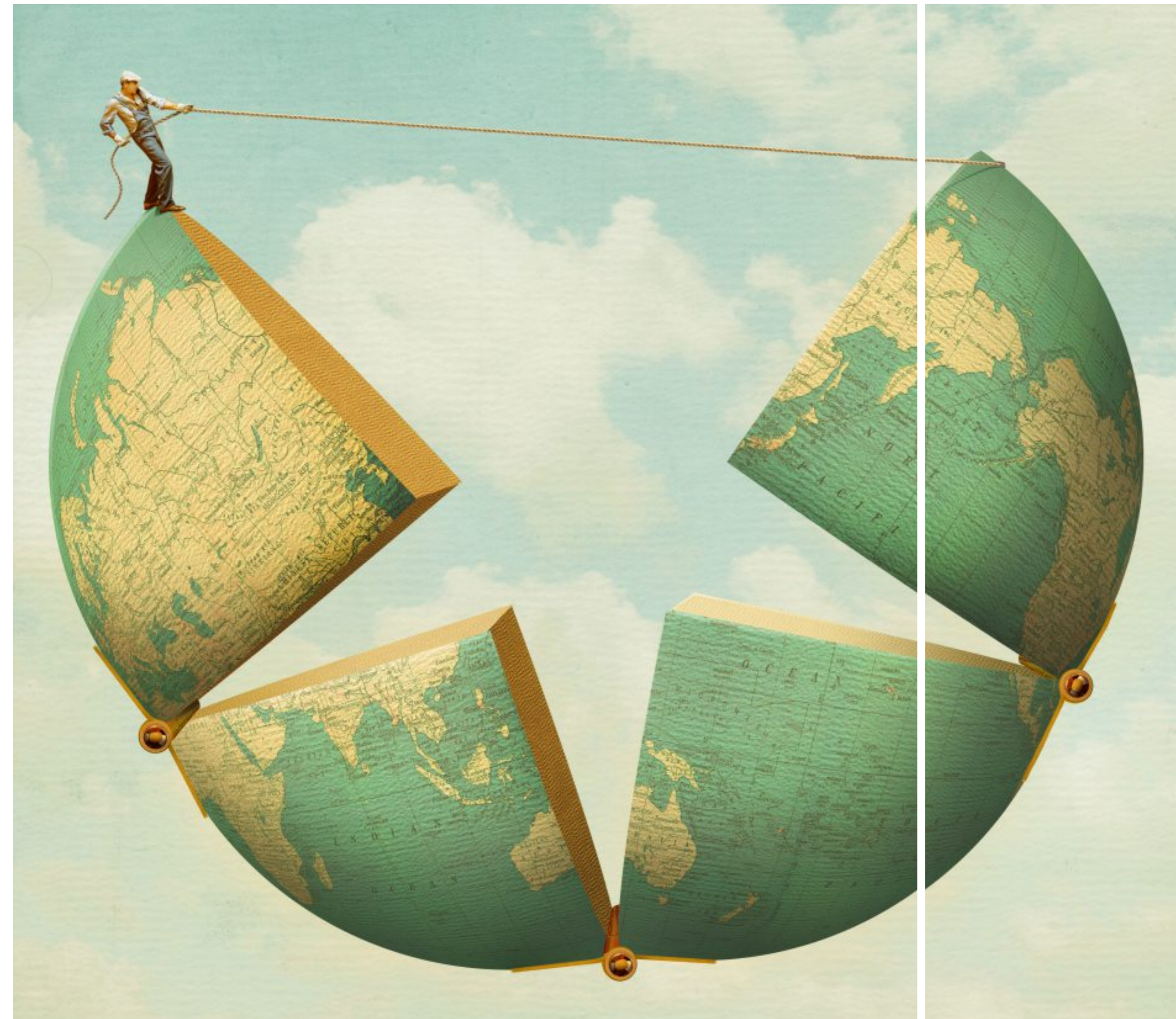

Deglobalisering? Hoezo? 'Alles wijst de andere kant op'

Zijn de coronacrisis en de oorlog in Oekraïne het startschot van een wereldeconomie vol wantrouwen, waarin landen zo min mogelijk van elkaar afhankelijk willen zijn? De globalisering piept en kraakt. Maar ontvlechting is duur en technologische vooruitgang blijft een drijvende kracht.

MARIJN JONGSMA

Historici, economen, publicisten: niemand wil achterblijven waar het gaat om het signaleren van grote trendbreuken in de geschiedenis. Na de hyperglobalisering kwam de slowbalisering. Komen we na jaren van toenemende wereldhandel en productieverplaatsing in een periode van 'deglobalisering', of juist 'reglobalisering'?

De wereldwijde kredietcrisis was al een keerpunt. 'Voor 2008 groeide de wereldhandel twee keer zo hard als de economie, sindsdien even hard of minder hard', zegt Shamik Dhar, hoofdeconoom van vermogensbeheerder BNY Mellon IM. 'Geopolitieke versnippering' is volgens hem de diepere oorzaak. Internationale samenwerking maakt plaats voor een grotere nadruk op nationale belangen, hetgeen in 2018 uitmondde in een handelsoorlog tussen China en de Verenigde Staten. Dhar: 'We gaan van een multilaterale wereld naar een wereld waarin grote machten met elkaar concurreren.'

Wat vertellen de cijfers? De wereldwijde handel (in- en uitvoer) als percentage van het bbp beleefde een eerste hoogtepunt in 1914. Twee wereldoorlogen, met daartussen de Grote Depressie van de jaren 30, zorgden voor een eerste grote trendbreuk in de globalisering. Pas halverwege de jaren 70 werd het relatieve niveau van 1914 weer geëvenaard. Het absolute volume van de wereldhandel was toen overigens al vele malen hoger, een logische reflectie van de veel grotere wereldeconomie.

De lagere groei van de wereldhandel (slowbalisering) sinds 2008 is eigenlijk een normalisatie, vindt Steven Brakman, hoogleraar internationale economie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Dus niet het begin van deglobalisering? 'Die conclusie is te scherp. De periode tussen halverwege de jaren 80 en 2008 was heel bijzonder, dat was het tijdperk van de hyperglobalisering. De opkomst van de informatietechnologie was toen de drijvende kracht: je kon overal bestellen en prijzen met elkaar vergelijken. Daardoor werd het mogelijk het productieproces op te knippen. Vroeger ging er bij een autofabrikant ijzererts naar binnen, en kwam er een auto uit. Nu is het meer een plek waar

de puzzelstukjes worden samengebracht.' De voordelen van deze aanpak staan volgens Brakman nog steeds overeind, en worden uiteindelijk gedreven door technologie. 'Robots en werken op afstand maken de productie nog goedkoper. Een lagere prijs betekent meer vraag, wereldwijd. Dat leidt uiteindelijk ook weer tot meer handel. Ik zie niet in waarom er deglobalisering zou komen. Alle technologische ontwikkelingen wijzen een andere kant op.'

Deglobalisering is maar de helft van het verhaal, vindt de Oostenrijkse socioloog Manfred Steger, hoogleraar aan de Universiteit van Hawai. 'Wie zich daarop concentreert, blijft steken in het verleden. De tweede helft wordt nogal eens vergeten, en dat is reglobalisering.'

Globalisering wordt volgens Steger ten onrechte gelijkgesteld aan internationale goederenstromen. 'Dat was de kern van de groei in de jaren 80 en 90 en het begin van deze eeuw. Maar er zijn ook dimensies die niet fysiek zijn. Dan denk ik aan digitale diensten. Daar zit juist een enorme versnelling in, mede door de coronacrisis. We gaan naar een globalisering waarin helemaal geen goederen verplaatst worden.'

Steger haalt een voorbeeld aan. 'Een vriend van mij in San Francisco heeft een advocatenkantoor. Hij huurt nu juridisch medewerkers in die werken vanuit Pakistan of India, voor een derde van het salaris. We worden steeds meer verbonden. Er komt een globalisering van de arbeidsmarkt, gebouwd op de dienstensector. Door gebruik van allerlei platforms kun je digitaal dingen doen die eerst fysieke aanwezigheid vergden.' De 'digitale nomaden', die over de wereld reizen zonder vaste werkplek, zijn volgens Steger de voorhoede van wat hij reglobalisering noemt.

Zijn zij die de globalisering dood verklaren, zoals onlangs BlackRock-baas Larry Fink, dan te voorbarig? Feit is dat er verschillende krachten tegen elkaar in werken. Technologie maakt internationale samenwerking gemakkelijker, maar robots en 3D-printers maken het ook mogelijk om tegen lagere kosten meer 'thuis' te produceren (reshoring) en zo minder afhankelijk te worden van toeleveranciers elders. De coronacrisis, en voor gas en olie de oorlog in Oekraïne, toonde aan hoe kwetsbaar de wereldwijde productieketens zijn voor verstoringen.

Reshoring

Meer dan 60% van de Europese en Amerikaanse productiebedrijven is van plan om de komende drie jaar een deel van de productie in Azië terug te halen naar het eigen werelddeel, zo blijkt uit een peiling van Buck Consultants (BCI). Bij de meerderheid gaat het echter om beperkte volumes en/of onderdelen. En in Nederland zijn er nog maar mondjesmaat concrete voorbeelden, zegt Jack van der Veen, hoogleraar supply chain management aan de Nyenrode Business Universiteit. 'Het denken is wel opgeschoven, het ligt op tafel in de bestuurskamers, de risico's worden in kaart gebracht. Maar dit is niet morgen geregeld. Een productieketen bestaat vaak uit tien tot twintig stappen, en met de aanleg van nieuwe productielijnen ben je zomaar vijf à tien jaar verder.'

'We gaan naar een globalisering waarin helemaal geen goederen verplaatst worden'

Vervolg op pagina 9

ILLUSTRATIES: RHONALD BLOMMESTIJN VOOR HET FD

Vervolg van pagina 7

Politicus econoom Jeremy Green, verbonden aan de Universiteit van Cambridge, schreef net voor de coronacrisis het boek *Is globalization over?*. Het korte antwoord op deze vraag: nee. 'We zijn dicht bij de piek. Maar dat is wat anders dan een teruggang. De mate van integratie is groter dan ooit, het zit diep in de structuur van onze economie. Het ontvlechten daarvan kost jaren, en is zeer onwaarschijnlijk. Dit is geen jarendertigscenario.'

Elke keer dat toeleveringsketens worden bedreigd is de standaardreactie meer zelfvoorzienend worden, zegt de Britse historicus Harold James, van de Princeton-universiteit. 'Maar dat is kostbaar.'

Ondernemingen wegen die hogere kosten af tegen de voordelen van meer leveringszekerheid. Maar globalisering is net zo goed economie als politiek. De wereldhandel is gebaat bij leiders die elkaar niet in de haren vliegen. James: 'De verkiezing van Donald Trump en de brexit wezen al op een terugslag. Joe Biden heeft vervolgens weinig gedaan om de tariefmuren tegen China weer af te breken. Er is in de VS een consensus tussen Democraten en Republikeinen, namelijk dat China een bedreiging is.'

Meer protectionisme

Peter van den Bossche, nu hoogleraar internationaal economisch recht aan de Universiteit van Bern en de Universiteit Maastricht, maar voorheen negen jaar rechter bij de beroepsinstantie van de Wereldhandelsorganisatie (WTO), signaleert een opkomst van economisch nationalisme en handelsprotectionisme die uitmondt in een 'juridische deglobalisering'. Doordat de VS sinds 2017 de benoeming van nieuwe rechters blokkeren, functioneert de WTO de facto niet meer als geschillenbeslechter. 'Grosso modo blijft de wereldhandel functioneren volgens de afgesproken regels, omdat dat in ieders voordeel is. Maar je ziet steeds meer flagrante schendingen die onbestraft blijven.' Zoals de Amerikaanse tariefmuren.

Tegelijkertijd is er grote behoefte aan nieuwe internationale regels op het gebied van onder meer e-commerce en duurzaamheid. Bij de moeilijke onderhandelingen daarover zijn vaak niet alle grote landen betrokken, waardoor eventuele afspraken ook niet voor iedereen gelden. Van den Bossche: 'Je ziet een verbrokkeling van het wereldhandelssysteem.'

Landen als India willen hun internetbedrijven beschermen tegen Amerikaanse reuzen op dit terrein, en zijn steeds minder geneigd op dit punt compromissen te sluiten. Gelijk hebben ze, vindt de Duitse econoom Heiner Flassbeck: 'Rijke Aziatische landen die hun industrie eerst beschermden, zoals Zuid-Korea en Japan, doen het nu goed.' Intussen wakkert de energietransitie de opkomst van 'groen protectionisme' aan, ziet Green. 'Landen willen een bepaalde schaalgrootte in nieuwe bedrijfstakken door "groene kampioenen" te subsidiëren en te beschermen, zodat ze straks kunnen meespelen op de wereldmarkt.'

Technologische ontwikkelingen en veranderende machtsverhoudingen vormen zo een explosief mengsel. Jurist Van den Bossche: 'Toen ik begon met mijn studie waren de grote vier spelers binnen de toenmalige GATT (General Agreement on Tariffs and Trade, red.): de EU-voorloper EEG, de VS, Canada en Japan. Toen vond men het al moeilijk om handelsakkoorden te bereiken. Nu zijn de VS, de EU, India, China en Brazilië de dominante spelers. Zonder akkoord tussen deze vijf gebeurt er niets in de WTO. Maar qua economische ontwikkeling verschillen ze enorm, en ook qua economisch en politiek systeem.' Het maken van bindende,

wereldwijde afspraken wordt daardoor steeds moeilijker.

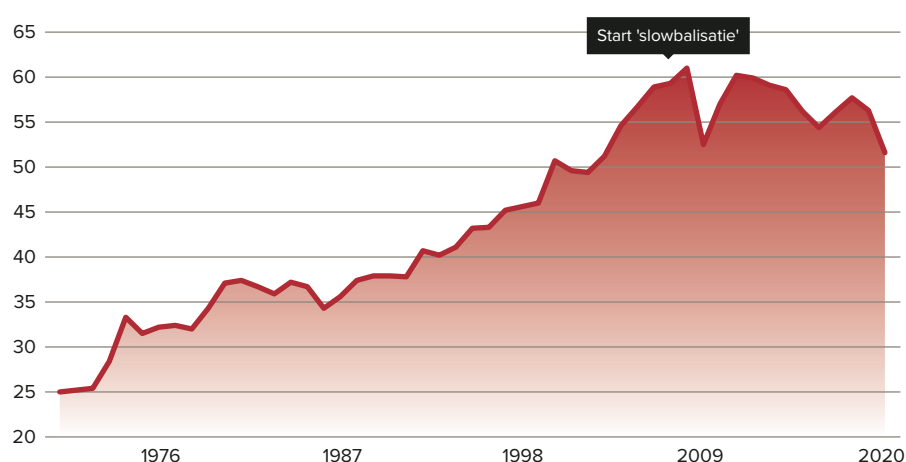
Niet alleen een zwakke WTO is slecht voor de wereldhandel. De Amerikaanse strateeg Peter Zeihan schetst in zijn nieuwe boek, *The End of the World is Just the Beginning*, een grimmig soort deglobalisering, doordat de VS steeds meer op zichzelf gericht zijn. De Amerikanen maakten globalisering mogelijk door wereldwijd veiligheid te bieden, zo analyseert hij. 'Ze deden het voor zichzelf, het was de Koude Oorlog, maar het bijkomend effect was globalisering. Een geweldig systeem. Het leverde de beste periode van economische groei ooit.'

Zeihan haalt ook nog een andere aardverschuiving aan die de globalisering zal beïnvloeden: vergrijzing. De VS heeft nog een relatief jonge bevolking, maar de grote tegenstrever China vergrijst in rap tempo.

Explosief mengsel: technologische ontwikkelingen en veranderende machtsverhoudingen

Tijdperk 'hyperglobalisering' is voorbij

Wereldhandel als % van BBP

© FD Bron: UNCTAD

Door de 'demografische ineenstorting' zal het land zijn verworven positie niet kunnen volhouden, voorziet Zeihan. In theorie is een land met te weinig werknemers juist gebaat bij vrijhandel. 'Maar leider Xi Jinping is vooral uit op machtsbehoud van de Communistische Partij. Dat gaat niet samen met globalisering.'

Regionale blokken

Globalisering ligt al langer onder vuur, doordat de baten van de extra welvaart ongelijk zijn verdeeld. Maar de grootste teleurstelling is dat de wereldhandel er niet toe heeft geleid dat autocratische landen zijn veranderd in op democratische leest geschoeide vrijemarkteconomieën.

'We zijn ver weg van een sterke wereldwijde gemeenschap', zegt de Britse econoom Noreena Hertz daarover. 'Ik weet nog dat Xi Jinping in 2017 tijdens het World Economic Forum, in Davos, de globalisering verdedigde. Vijf jaar later is het land zeer naar binnen gericht.'

De globalisering kan zo verder hobbelen in de vorm van sterkere regionale blokken die elkaar wantrouwen, maar in economische zin ook niet zonder elkaar kunnen en dus blijven handelen. Hertz: 'Het zal langs de lijnen van de Koude Oorlog gaan, en langs de lijn van de rivalen VS en China. Er zal een westers blok komen, geleid door de VS, met de EU, Canada, Australië, Japan, Zuid-Korea. En een blok met China, Rusland, India en delen van Afrika.'

Hoe deze fragmentatie ook verloopt, het model van de afgelopen dertig jaar is volgens Dhar voltooid verleden tijd. 'In de wereld waar we de afgelopen dertig jaar in opgroeiden waren de rollen duidelijk gedefinieerd. De ideeën kwamen uit de VS, die eveneens de grootste consument waren. China was de fabriek van de wereld, Duitsland en Japan leverden de hoogtechnologische spullen. Het Midden-Oosten en Rusland fungeerden als benzinepomp. Dat beeld zal de komende tien à vijftien jaar dramatisch veranderen. Ik denk niet dat er echt minder gehandeld zal worden, maar het patroon van de handel zal wel veranderen.'

Marijn Jongasma is redacteur macro-economie van het FD.